TÜRKBİTİG Kültür Araştırmaları Dergisi *Cilt: 2, Sayı: 2, 2022, ss. 111-127*

ŞAH İBRAHİM VELİ OCAĞI'NA BAĞLI BİR ZİYARET YERİ: "KARA DİREK"[1]

A Visiting Place Conected to Shah İbrahim Velî: "Kara Direk"

Dr. Öğr. Üyesi Altuğ ORTAKCI*

ÖZ

İnanç, ritüeller ve uygulamalar, toplumlar için vazgeçilmezdir ve bu uygulamalar bireyin gereksinimleri doğrultusunda da ihtiyaçtırlar. Bu ihtiyaç, halk hekimliği bağlamında düşünüldüğünde, kimilerince teslimiyet düzeyinde bir inanç kimilerine göre de halkın psikoterapisi olarak düşünülen makamlarda, türbelerde sağaltılır. Bununla birlikte bir mezara ev sahipliği yapmayan ya da evliyanın makamı olmadığı halde türlü istek, ihtiyaç ve dilekler için başvurulan yerler vardır. Bu yerler genellikle kayalar, ağaçlar, pınarlar, ılıcalar gibi tabiat unsurlarından meydana gelir. İşte bu türlü bir inanç ve sağaltım yerlerinden biri de Çorum'a bağlı Dereköy' deki Kara Direk ziyaretgâhıdır. Özellikle felç ve sara hastalarının ziyaret yeri olan "Kara Direk" de hastalıkların sağaltımına yönelik yapılan uygulamalar ve ritüeller bulunmaktadır. Kara Direk makamı aynı zamanda Şah İbrahim Velî'nin hatırası olarak da değerlendirilmektedir. Şah İbrahim Velî'ye ait "yedi günlük ölüyü diri kılma" hadisesi de makamın bulunduğu çevrede bir sözlü kültür anlatısı olarak canlı bir şekilde yaşamaktadır. Bu anlatı aynı zamanda şifa kaynağı olarak görülen Kara Direk'in mevcudiyetinin de temeli olarak görülmektedir. Kısaca bu çalışma esas olarak Şah İbrahim Velî etrafında oluşan anlatıların, halk inançları bağlamında bahsi geçen ritüellerin, doğa kültleri ve sözlü kültür ilişkisi bağlamında incelenmesi şeklindedir. Diğer yönüyle de hem alandan hem de internet ortamından derleme çalışmasıdır. Ayrıca, Malatya Mezirme'de bulunan Kara Direk Dergâhı ile bağlantılı olduğu söylenen bu ziyaret mekânında bulunan Kara Direk'in kökeni ile ilgili sorulara da cevap aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şah İbrahim Velî, Kara Direk, Halk İnançları, Ağaç Kültü.

ABSTRACT

Beliefs, rituals and practices are indispensable for societies and these practices are also necessary in line with the needs of the individual. When this need is considered in the context of folk medicine, it is cured in mausoleums, which is considered by some as a belief at the level of surrender and by others as a psychotherapy of the people. However, there are places that do not host a tomb or are resorted to for all kinds of requests, needs and wishes even though they are not the authority of the saint. These places usually consist of natural elements such as rocks, trees, springs and hot springs. One of the places of belief and treatment of this kind is the "Kara Direk" pilgrimage site in Dere Village of Çorum. There are practices and rituals for the treatment of diseases in the "Kara Direk", which is a place to visit especially for paralysis and epilepsy patients. The Kara Direk maqam is also considered to be the memory of Shah İbrahim Veli. The incident of "reviving the seven-day dead" of Shah İbrahim Veli, which is told as an oral culture narrative in the context of the office, is also alive. This narrative is also seen as the basis of the existence of the Kara Direk, which is seen as a source of healing. In short, this study is mainly in the form of examining the narratives formed around Shah İbrahim Veli, the rituals mentioned in the context of folk beliefs, in the context of nature cults and oral culture relationship. On the other hand, it is a compilation study from both the field and the internet. In addition, answers were sought to the questions about the origin of the Kara Direk in this visiting place, which is said to be connected with the Black Pole Lodge in Malatya Mezirme.

Keywords: Shah Ibrahim Velî, Kara Direk, Folk Beliefs, Cult of the Tree.

[1] 31 Ocak 2018- 2 Şubat 2018 tarihleri arasında Kayseri'de gerçekleştirilen "(USBİK) I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde" sunulan ve özet kitapçığında yayınlanan bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş tam metnidir. Makalede kullanılan derleme verileri 2017'de gerçekleştirilen alan araştırmasına dayanmaktadır.

* Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çorum/TÜRKİYE, altugortakci@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5797-8470.

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 10/10/2022
Kabul Tarihi/Accepted Date: 18/10/2022
Yayımlanma Tarihi/Published Date: 12/12/2022

akademik intihal.net

Ey kademe kademe
Hizmet eyle âdeme
Hizmet edersen âdeme
Sen de erersin o deme

GİRİŞ

Anadolu coğrafyası, ziyaret yerleri, makamlar ve halk inançları bağlamında düşünüldüğünde oldukça zengin bir kültürel birikime sahiptir. Bu birikimin önemli yansımalarından biri de Çorum'dur. Merkez ve ilçeler de dâhil olmak üzere türbe, yatır, baba, dede, horasan erenleri gibi isimlerle tanınan makamlar hem yerel halk tarafından hem de çevre illerden gelen ziyaretçiler tarafından sıklıkla ziyaret edilir. Bahsi geçen makam ifadesi, velilerin mezarlarının bulunduğu yahut hatıralarının olduğu yere verilen isim (Kaya, 200: 469) anlamında kullanılmaktadır ki bu konu bir anlamda da İslamiyet öncesi inanç sistemlerine bağlı, kültler, âdet, inanç ve pratiklerle de ilişkilidir. Kült kısaca, "Yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı ve onlara tapınma anlamındadır ve bu saygı ve tapınış, duayı, kurbanı, dinsel tören olan belli ritleri gerektirmektedir" (Artun, 2021: 117).

> "Eski Türklere göre bütün tabiat, bugün ancak ruh diye ifade edebileceğimiz gizli güçlerle doludur. Dağlar, tepeler, ağaçlar ve kayalar hisseden, işiten, iyilik veya kötülük yapabilen varlıklardır; daha doğrusu bunları yapan onlardaki gizli güçlerdir. Bundan dolayıdır ki, eski Türkler bu varlıkların bizzat kendilerine değil, işte bu gizli güçlere takdis hissi beslemişler ve korku, minnettarlık, saygı karışımı bir tavır takınmışlardır." (Ocak, 2010: 65).

Bu bağlamda Çorum ve çevresinde yer alan ve araştırmaya konu edilen makamla ilgili anlatıların ve uygulanan pratiklerin Ocak'ın yukarıda işaret ettiği İslamiyet öncesi temellerle de bağlantısı olduğu söylenebilir. Çünkü gerek araştırmaya konu edilen makamla ilgili veriler gerekse Çorum'da yer alan diğer mekânlar, Ocak'ın ifade ettiği kült anlayışıyla birebir uyumlu verileri özellikle sözlü kültür ortamında halen canlı bir şekilde taşımaktadır. Diğer yandan bu kutlu yerlerin hem atalar kültü hem de doğa kültlerinden ağaçla olan ilişkisine değinmek gereklidir. Çünkü Kara Direk olarak nitelenen makamın bu ağaç kültüyle de ilişkili bir değere sahip olduğu aşağıda açıklanacaktır. Burada Türk mitolojisinde ağaç/ağaç ruhu ile ilgili şu bilgilere değinmekte fayda var. Beydilli'nin aktarımına göre ağaç ruhu;

> "Sibirya'da yaşayan Yakut (Saha) halkının inanışında yeryüzü görüntüsünün kişileştirilmiş formu olup, tabiatın, mutluluk ile refahın, bitki ve evcil hayvanların koruyuculuğunu üstlenmiş, büyük kayın ağaçları üzerinde (Bir başka yoruma göre Ülgen'in evine değin uzanan Dünya ağacında) yaşadığına inanılan bir tanrıçanın adıdır. Işıldayan bir yüz ve beyaz saçlara sahip yaşlı kadın olarak tasvir edilerek, düz alanlarda küçük kasırgalar halinde dolaştığına, Ereke veya Cereke adlı bir oğlu ve Kırkıttar adlı bir kızı olduğuna inanılmaktadır. Yaz başlangıcında dallarının kırmanın kesinlikle yasak olduğu kutsal ve yaşlı bir ağacın altında adına kurban kesilmektedir." (2005: 14)

Türk mitolojisinin ve eski Türklerin dini sistemlerinin önemli verilerinden biri de ağaç ile ilgili olan koruyucu/cezalandırıcı ruh olgusudur. Aan Alahçın Hatun, Aan Darhan Hatun ismiyle bilinen ağaç ruhu, Beydilli'nin yukarıdaki alıntıda işaret ettiği gibi "yaşlı bir kadın" olarak tasvir edilmektedir. Benzer bir anlatı bugün Çorum ve çevresinde sözlü kültür

ortamında hala canlı bir şekilde yaşamaktadır. Özellikle Alevi nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde ve köylerde kutlu/kutsal olarak kabul edilen bir ağaca (bu ağaçlar genellikle çam, ardıç, kayın, meşe, dut) zarar vermenin kesinlikle yasaklandığı bilinmektedir. Bu noktada, makalenin yazarının bu bölgede yürüttüğü başka bir alan araştırması esnasında "bir dalını bile göndermez[2]", "bir mozağını (kozalak) göndermez", "bir paludunu (pelit) göndermez" şeklinde duyduğu ağaç ile ilgili ifadeler, ağaçlar etrafında yaşanan doğaüstü tecrübelerin varlığını da ortaya çıkarmıştır. Bu anlatılar ya bireysel doğaüstü tecrübe olan memorat şeklinde ya da o bölgedeki insanların genelini ilgilendiren ve ağaca zarar verilmesinin önüne geçen efsane haline büründüğü araştırmalar esnasında görülmüştür. Bahsi geçen kutsal ağaçlara yönelik anlatılar özellikle rüya motifi ile ilişkilendirilerek, "dalını ya da herhangi bir parçasını" kesmenin/kırmanın neticesinde bu işe girişen kişiye rüyasında darlık/baskı uygulayarak kesilen/kırılan parçanın ilgili mekâna geri getirilmesine yöneliktir. Kişi, rüyada gördüğü bu baskı neticesinde bilerek ya da bilmeyerek aldığı ağaç parçasını mümkün olan en kısa zamanda ilgili yere geri götürür ya da eğer ağaç parçasını kullanıp yok ettiyse onun yerine kurban keser. Kısaca, kutsal kabul edilen ağaçlar ile ilgili anlatılar Çorum yöresinde Türk mitolojisinin izlerini saklar mahiyette halen canlı bir şekilde yaşamaktadır. Kara Direk'in de ilerideki bölümlerde aktarılacağı üzere Malatya'nın Mezirme ilçesinden (şimdiki ismiyle Ballıkaya) Şah İbrahim Velî tarafından getirilen/gönderilen bir ağaç olduğu bilgisi mevcuttur (KK 1). Dolayısıyla ağaç kültünü ilgilendiren anlatılar ve uygulamalar yöre insanının kolektif belleğinde halen canlı bir şekilde yaşamaktadır. Diğer taraftan bu kutsal mekânların ayırt edici özellikleri de yine sözlü kültürel formlar gibi canlıdır. Ocak'ın sistemleştirdiği aşağıdaki açıklama Çorum yöresi ağaç-evliya ilişkisini açıklar mahiyettedir:

> a) Bazı ağaçların sırf bir türbe yanında bulunmaları sebebiyle zamanla halk nazarında kutsiyet kazandıkları ve böylece kült konusu oldukları düşünülebilir. Bu durumda ağaç yanındaki türbe gerçektir.
>
> b) Ağacın yanındaki mezar, zaten eskiden beri takdis olunan ağaç sebebiyle kutsiyet kazanarak zamanla bir türbe hüviyetine girebilir. Oysa başlangıçta alelâde bir mezardır ve ağacın kutsiyetinden faydalanılmak düşüncesiyle oraya yapılmıştır.
>
> c) Bazı ağaçların, yanlarında hiçbir türbe olmadığı halde bir evliya gibi adlandırılmasına bakılırsa, ya orada eskiden mevcut bir gerçek türbenin bulunduğuna, ya da daha büyük bir ihtimalle, Radloff'un söylediği gibi takdis edilen ağaçtaki ruhun evliya olarak şahıslandırıldığına hükmetmek gerekir ki, örneklerin büyük bir kısmı bunu teyit edecek niteliktedir (2012: 139).

Araştırmaya konu edilen Kara Direk makamının ise Ocak'ın tasnifinden farklı bir biçimde kökleri toprakta olan bir ağaç olmaktan öte bağlamından koparılmış ama kült konusu olmaya devam eden bir yapı arz ettiğini söylemek mümkündür.

Çorum'da halk inançları ve türbeler konusu hem bilimsel araştırmalara hem de yerel araştırmacıların eserlerine zaman zaman konu edilmiştir. Bu çalışmalardan biri Sümeyra Tozlu'nun "Çorum İli Halk İnançları ve Halk Hekimliği" başlıklı yüksek lisans tezidir.

[2] "Göndermez" ifadesi, Çorum yöresindeki ağaç efsanelerinde sıklıkla duyulan bir kullanımdır. Bu ifadeyle, ilgili makam etrafındaki ağaçların kesilerek götürülmesi neticesinde bu işi yapan kişinin ağaç ruhu tarafından rüyada darlık ve baskı uygulayarak engellendiği kastedilir.

Tozlu'nun bu çalışması daha sonra Çorum Belediyesi tarafından kültür yayınları serisi arasında kitaplaştırılmıştır. Tozlu (2017), çalışmasında bu makaleye konu olan makamı "Yeşil Direk" olarak adlandırmış ve kaynak kişilerden elde ettiği bilgileri şu şekilde aktarmıştır:

> "Yeşil Direk İskilip Dereköy´de bulunmaktadır. Direğin Mekke'den geldiğine inanılmaktadır. Yeşil Direk; felçli olanlar, çocuğu olmayanlar, istekleri olanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaretçiler dileklerinin kabul olması için direğin yanındaki kaba gönüllerinden koptuğu kadar para bırakmakta, kurban kesmektedirler. Direğin yanında tespihler bulunmaktadır. Bu yeri gözeten kişi tarafından o tespihlerle ziyaretçiler sıvazlanmaktadır." (K. 18, 26, 46) (Tozlu, 2017: 90).

Tozlu, çalışması bağlamında makamda uygulanan sağaltma pratikleri hakkında bilgi verirken, bu makama konu olan sözlü anlatılarla ilgili herhangi bir veri paylaşımında bulunmamıştır. Araştırma konusu ile ilgili diğer bir çalışma Çorum'un yerel araştırmacılarından Ethem Erkoç'a aittir. Çorum merkez ve ilçelerinde yer alan bu tür inanç merkezlerini ele alan Erkoç, 2015 yılında Çorum Belediyesi kültür yayınları arasında çıkan "Çorum'da Sahabe ve Evliya Makamları" başlıklı çalışmasında bu makaleye konu edilen makam hakkında herhangi bir bilgiye yer vermez.

Konuyla ilgili çalışmalardan biri de Ali Akkaya'nın (2011), "Köylerimiz" başlıklı iki ciltlik kitabıdır. Danimarka'da işçi olarak çalışan Akkaya, yıllık izinlerinde saha araştırmaları yaparak Çorum'un 34 köyü hakkında hem tarihi hem de folklorik malzemeleri kayıt altına almıştır. Ancak Akkaya'nın çalışmasında da Kara Direk makamı ile ilgili herhangi bir veriye rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma Çorum'a bağlı Dereköy'de yer alan "Kara Direk" makamını, Şah İbrahim Velî menkıbesi ve bahsi geçen makamda uygulanan sağaltma pratikleri bağlamında ele alan ilk araştırmadır.

Geçmişten günümüze halk bilimi çalışmalarında sahada derleme faaliyetlerinin önemli bir payı bulunmaktadır. Alan/saha kavramının değişen nitelikleri ile birlikte halen yoğun olarak bir yöreye, bölgeye yönelik halkbiliminin kadroları içinde derleme çalışmaları görülmektedir. Derleme, "Halk bilgisi yaratmalarının bir kaynak kişi veya kaynak kişiler tarafından aktarılması veya icra edilmesi ve bu icra veya aktarım sırasında sözlü, yazılı görsel olarak bu yaratmaların kaydedilmesidir ve maddi ürün örneklerinin toplanmasından dolayı, söz konusu derleme işinin gerçekleştiği yer "Derleme Yeri" "Alan" veya "Saha", şeklinde ifade edilmektedir" (Ekici, 2007: 26). Diğer taraftan Ruhi Ersoy'un "Halkbilimi Çalışmalarının Gelişimine Paralel Olarak "Alan Araştırması" Kavramını Yeniden Düşünmek" başlıklı makalesinde dile getirdiği gibi, "Halk bilgisinin bulunduğu alan/saha kavramı, yeni boyutlar kazanmıştır. Halk tanımının ve halk bilgisinin sınırlarının değişerek alan kavramının yeni boyutlar kazanması, halk biliminin sosyal bilimlerin kesişme noktasında olduğu anlayışının yerleşmeye başlaması, teknolojinin sağladığı imkânlar bir yandan halkbilimi araştırmacısına çalışmayı bekleyen nice konuyu sunmuştur" (2012: 12). Bu konulardan biri de köy internet siteleri veya köylerin sosyal medya hesapları olarak değerlendirilebilir. Bu sitelerin, sosyal medya gruplarının hemşehrilik/memleket hasreti ekseninde ortaya çıkan bir tür buluşma alanı olduğu söylenebilir. Ayrıca bu sitelerin yerel kültürel bellekte var olan olayların ve olguların aktarım ve paylaşım alanları olduğu

gözlemlenmektedir. Dolayısıyla artık alan araştırması yapılan yer ile birlikte o yerin internet ortamındaki adreslerinin de ziyaret edilmesi gerekmektedir. Böylelikle alanda ulaşılamayan kimi verilere bu internet sitelerinde paylaşılan bilgiler sayesinde ulaşabilme imkânı bulunmaktadır.

Bu açıdan denilebilir ki, folklorcuların temel araştırma alanları, hızla değişmekte ve sanallaşmaktadır. Dahası aranan gelenek, sandıklarda değil, sanal sitelerde saklanmaktadır. Çünkü yerelin sandığı (belleği), internette çoktan açılmıştır. Saha çalışmaları için köylere gitmeye gerek kalmamıştır, onlar folklorcunun masasına gelmiştir. Kişisel, kurumsal, yerel ve ulusal gösterim alanı olarak internet, farklılıkların, özgünlüklerin üzerinde daha fazla odaklanmayı da beraberinde getirmiştir (Özdemir, 2012: 118).

Bu çalışmaya konu edilen araştırma açısından kültürün korunması gelecek kuşaklara aktarılması ve devamlılığı için alandan derleme faaliyetlerinin de olması gerekliliği ortadır. Neticede küreselleşmenin etkisi gün geçtikçe daha yoğun hissedilmekte ve kültürel anlamda tek tipleşme, kendi ülkemiz açısından düşünüldüğünde, en küçük yerleşim birimlerine kadar ulaşmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışma alandan ve elektronik ortamdan yapılan bir derleme girişimidir. Halk inançları bağlamında sağaltım amacıyla çeşitli ritüeller uygulandığı bir inanç merkezinin yani Şah İbrahim Velî Ocağı'nın bir devamı olan Kara Direk makamının, literatüre kazandırılması olarak da değerlendirilebilir.

1. Şah İbrahim Velî Hakkında

Bu çalışma esasen, Şah İbrahim Velî'nin tarihi veya menkıbevi hayatına dair tespitlerde bulunmak ve bu konuda tartışma açmak değildir. Ancak bahsi geçen makamın, Şah İbrahim Velî'nin bir emaneti[3] olduğu ve şifasının kaynağı olarak gösterildiği için daha önceden yapılmış çalışmalar ışığında hayatı ile ilgili bilgilere değinmek gerekmektedir. Öncelikle ifade edilmelidir ki Velî kültü, fevkalâde kuvvet ve kudretle mücehhez olup Tanrı'ya yakın kabul edilen bir şahsiyetin herhangi bir konuda sağ veya ölü iken yardımının dokunacağına inanılması ve bunu temin için ritüel yollara başvurulmasıdır (Ocak, 1997: 6). Öte yandan, Türklerin bulunduğu bölgeler de dâhil olmak üzere, İslam dünyasında çeşitli yer ve zamanlarda yaşamış Velîlerin hepsi kült konusu olmuş değillerdir. Bunların çoğu ölümlerinden sonra unutulup gitmişlerdir; ancak bir kısmının etrafında kült teşekkül ettiği ve artık yüzyıllarca unutulmamak üzere halk hafızasına mal oldukları, başka bir deyimle "ölmeyen ölü" haline geldikleri görülür (Ocak, 1997: 7). Etrafında kült oluşan ve yerleştiği yerin/bölgenin kolektif hafızasında yaşamayı sürdüren şahsiyetlerden biri de Şah İbrahim Velî'dir.

Dedekargınoğlu'nun aktardığı bilgiler ışığında Şeyh İbrahim, ocağın kurucusudur ve 13. ve 14. yüzyılda yaşadığı düşünülmektedir. Bazı velayetnamelerde ve menakıpnamelerde Dede Garkın'ın halifelerinden biri olarak adı geçmektedir. Ocağın merkezi Malatya'nın Mezirme köyüdür. Çorum bölgesindeki Şeyh İbrahim Ocağı'na mensup grupların bulunduğu yerler ise başta Dedesli Ovası'ndaki köylerdir ve Dereköy de bunlardan biridir (2016: 40).

[3] Emanet ifadesi özellikle kullanılmıştır. Kaynak kişinin aktardığına göre, Şah İbrahim Velî ile Ak Soku arasında geçen anlatıda, soyundan birkaç kişi ile geleceğini ve yanında onu hatırlatacak bir hediye getireceğini bildirir. (KK 1)

Şah İbrahim Velî hakkındaki bilgilere Hacı Bektaş Velî'nin Velayetnamesindeki bir menkıbede rastlanmaktadır. Hacı Bektaş Velî ve Çoban İbrahim Hacı'nın karşılaşmaları, Hacı Bektaş'ın İbrahim Hacı'nın geyik derisi börkünü tekbirleyerek ona velayet vermesi, İbrahim Hacı'nın ölümünden sonra da Dede Garkınoğullarından bu geyik derisi börkü İbrahim Hacıoğullarından almaları ile ilgili anlatım Velayetnamede[4] geçmektedir (Aytaş, 2011: 21). Ali Yaman, Kızılbaş Alevi Ocakları adlı kitabında Hasan Yıldırım Dede'yle 30 Ekim 1990 tarihinde yaptığı görüşmeden şu bilgileri aktarır: Şah Velî yani Şah İbrahim İran'ın Erdebil şehrinden Elazığ Sün köyüne ve daha sonra Arguvan Eymir köyü ile Koz Dere köyüne gelmiştir. Malatya Arguvan Ballıkaya (Mezirme) köyünde kendisinin talipleri vardır. Bu Şah İbrahim Velî ile Hacı Bektaş-ı Velî amca çocuklarıdır. Abbas Yıldırım, Şah İbrahim Velî'nin İran Erdebil'de doğduğunu Şeyh Safi soyundan olup babasının Hace Ali ve dedesinin Sadrettin olduğunu, tekkesini Mezirme köyünde kurup Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Ankara, Yozgat, Elbistan, Gaziantep, Hatay, Erzincan, Tunceli, Varto ve Bingöl'ü gezerek Türklüğü ve Aleviliği çevreye yaydığını ve halktan büyük ilgi gördüğünü dile getirir (Yıldırım'dan aktaran Aytaş, 2011: 24).

Aytaş'ın verdiği bilgilere göre, "Şah İbrahim Velî Ocağı ile ilgili oluşan ilk belgeler ise Çorum'a bağlı Evciyenikışla köyünden gelen belgelerdir. Bu belgeler, Arap Ali Gazioğlu Dede'den gelmiştir. Bunlardan ilki Ahmet Cemalettin Çelebi tarafından düzenlenmiş olan bir belgedir ki bu belgeye göre Şah İbrahim Ocağı doğrudan Hacı Bektaş'a bağlı bir ocak olarak gösterilmektedir. Diğer belgeler ise tam olarak belge kıymeti taşımayan, ailenin kökenini Erdebil Dergâhına bağlayan 1960'lı yıllarda Latin harfleri ile daktilo ile düzenlenmiş notlardır (2011: 25).

2. Şah İbrahim Velî İle İlgili Anlatmalar

Velî kavramı, "Benliğini Allah'ta yok etmek suretiyle bir takım üstün vasıflar kazanarak harikulade şeyler izhar edebilen büyük insan" manasındadır (Ocak, 1997: 1). Bu anlamda Şah İbrahim Velî'nin bugün Çorum'a bağlı Dereköy'de canlı bir şekilde yaşayan anlatısı, Velî kavramının tanımında işaret ettiği mahiyetleri tam anlamıyla karşılamaktadır. Şah İbrahim Velî'nin bahsi geçen bölgede "yedi günlük ölüyü diri kılan" olarak tanımlanması kendisi hakkında anlatıların da özünü oluşturmaktadır. Hatta öyle ki bugün araştırmaya

[4] Hünkâr'ın Velayet Kokusu Gösterip İbrahim Hacı'ya Nazar Etmesi: Râviler şöyle anlatır: Hz. Hünkâr Hâcı Bektâş-ı Velî Anadolu ülkesine girdi. Bozok tarafından Kayseri'ye doğru yönelip giderken yol üzerinde Dulkadirli (beyliğinden) birkaç Türkmen evinin konduğunu ve bir çobanın koyun güttüğünü gördü. O koyuncular Hz. Hünkâr'dan velayet kokusu aldılar. Birbirine sokulup meleştiler. Hz. Hünkâr'ın peşine düştüler. Çoban da koyunların önüne geçip, onları döndürmek için ne kadar çabaladıysa da döndüremedi. Bir tarafını döndürdü, diğer taraf Hünkâr'ın ardına düşüp gitti. Çoban bu durumu görünce hatırana şöyle geldi. "Bu koyunların gösterdiği işaret boşuna değil, şu giden kişi herhalde erenlerden ve Evliyau'llâh'dan biri. Benim koyun kadar bile aklım yok ki koşup, eline ayağına düşeyim, ümid edilir ki ben fakire, safa-nazar ve himmet etsin" dedi. Derhal koyunları bırakıp Hz. Hünkar'ın yüce huzuruna geldi. Mübarek elini öpüp ayaklarına kapandı. "Ey gerçek er ben kuluna lütfedip de himmet et" dedi. Hz. Hünkâr "Adın nedir iyiliğim?" dedi. Çoban İbrahim Hacı'dır" dedi. Hünkâr Ululuğu da bir yer oturup "Başındakini (nazara) huzura indir" dedi. Meğer ki o zaman İbrahim Hacı'nın başında geyik derisinden bir börk vardı. Hz. Hünkar'ın önüne indirdi. Hz. Hünkâr varlığı manevî olarak tekbirleyip başına giydirdi. Gözlerini sıvazladı. Arkasını sığadı. Erenlerin bakışı kimyadır. Kara toprağa baksa altın olur. İbrahim Hacı'nın hemen gözleri açıldı. Bütün perdeler kalkıp velayet mertebesine erişti. O an nasibini aldı (…) (Hamiye, 2007: 186).

mekân olan Dereköy'ün girişine bir levha asılarak "yedi günlük ölüyü diri kılan Şah İbrahim Velî Sultan Türbesi, Ak Sohu Meydanı"[5] yazılmıştır.

İnternet kavramına elektronik kültür ortamı temelinde bakıldığında, sözlü kültür ürünlerini barındıran ve bu ürünlerin yeniden yaratım ve aktarım sürecine aracılık eden bir yapı olduğu gözlenir. Bu yapının sözlü kültür ürünlerini araçsallaştırdığı göz önüne alındığında ise, günümüz folklor araştırmaları için bir kaynak olarak önerilebileceği düşünülebilir. Sözlü kültür ürünlerinin yeniden yaratımına ve aktarım sürecine aracılık eden bu yapılar arasında kullanıcı sayısı oldukça fazla olan forum ve bloglar, sosyal ağlar içinde değerlendirilen Facebook ve Twitter, interaktif ya da katılımcı sözlük olarak adlandırılan sözlükler sıralanabilir (Baki, 2014: 1). Bu noktada facebook sosyal ağ içerisinde "Mezirme'den Dedesli'ye Kara Direk Dergâhı Çorum" grubunda yer alan bir anlatı konumuzla ilgili olarak alan çalışmasına katkı sağlamıştır.

Şah İbrahim Velî etrafında oluşan anlatmalar daha önce Süleyman Özerol tarafından da "Şah İbrahim Velî ile İlgili Anlatımlar: Ballıkaya Köyünden Derlemeler" başlığı yayınlanmıştır. Bu makalede bulunan anlatılardan farklı olarak Dereköy' de yapılan derleme esnasında kaynak kişinin "bizim ceddimiz yedi günlük ölüyü diri kıldı" ifadesinden yola çıkarak elektronik ortamda kayda geçirilen ve sosyal medya aracılığıyla paylaşılan bir anlatıyla karşılaşılmıştır. Derleme esnasında bu anlatıdan bahsedildiğinde kaynak kişi de, internet ortamında bulunan hikâyenin başka bir varyantını anlatmıştır. Anlatıda, aşiret ağasının yedi yaşındaki oğlunun vefatı üzerine aşiret ağası Osman Bey, bu ölüme ikna olamamış ve cenaze altı gün bekletilmiştir. Aşiretin önde gelen hocalarından Bekir, Osman Bey'i ikna ettiği gün ise Şah İbrahim Velî gelmiş cenaze namazını kıldırmış nihayetinde ise çocuk dirilmiştir. Anlatının hem derleme esnasında kaydedilen hem de internette ulaşılan tam metni ise şu şekildedir:

> "Dedesli Aşireti Dereköy ile Ferhatlı köyü arasındaki çayırlık alana gelip yerleştikten sonra aşiretin ağası, Osman Bey'in yedi yaşındaki oğlu Nurettin ölür. Osman Bey'i oğlunun öldüğüne bir türlü ikna edemezler. Yedi yaşındaki Nurettin'in cenazesini altı gün bekletirler. Aşiretin önde gelen hocalarından Bekir gelip Osman Bey'i ikna eder, yedi yaşındaki Nurettin'in cenaze namazını yedinci gün kılmaya karar verirler. Yedinci gün aşiret toplanır, cenazeyi yıkayıp kefenleyip musalla taşının üstüne koyarlar. Tam cenaze namazını kılacakları esnada uzaktan bir atlı gören hoca "cenaze namazı sevaptır, şu yabancıyı da bekleyelim" der. Gelen yedinci İmam Musa-yı Kazım'ın evlatlarından Şah İbrahim Velî'dir. Sultan gelip selam verdikten sonra, "çadırlarda karalar bağlı bu yas kara beyan nedir?" diye sorar. Hocanın birisi "bu aşiretin ağası Osman Bey'in oğlu Nurettin öldü altı gün bekledik bu yedinci gün karar aldık cenaze namazını kılacağız" diye cevap verir. Şah İbrahim Velî "bu cenaze namazını ben kıldırayım" der. Hocalar bakar, bir hoca bir derviş donunda "buyur derviş baba sen kıldır" derler. Hoca Safa Şah İbrahim Velî hocanın yerine geçer. Şah İbrahim aşirete dönüp "bu cenazeyi ölü niyetine mi kılıyım, diri niyetine mi?" diye sorar ve kimseden ses çıkmayınca, üçüncü kez sorar. Hocalar "biz diri niyetine kılındığını duymadık, ölü ölüye kılınır" derler. Osman Bey'in karısı Ağca (ak) Soku, Beye "bu dervişin bir kerameti bir mucizesi olmasa, bu boz ellere gelir miydi? Diri niyetine

[5] Köyün giriş kısmına asılan bu levhaya ekler (fotoğraf 4) kısmında yer verilmiştir.

> kılsın"der. Osman Bey de "tamam diri niyetine kılınsın" der. Şah İbrahim "ah Soku ah senin bu iyi niyetin, temiz kalbin olmasa; ben bu boz ellere gelmezdim" der ve bu nedenle Dereköy'ün girişindeki tepeye Ak Soku denir halen.
> Şah İbrahim Velî Sultan, "la ilahe illallah hak birsin Muhammedîn Resul Allah Aliyün Veliyullah şefaat kanisin ya Resul Allah" der ve ellerini açıp "Allahu Ekber" deyip cenaze namazını diri niyetine kıldırır, yedi yaşındaki yedi günlük ölü dirilir. Sünni bir aşiret olduğu için herhalde Şah İbrahim Velî'ye inanmayan hocalar "derviş baba bir cenaze daha var kılar mısın" derler. Şah "getirin kılıyım" der. Diri adamı, canlı adamı kefene koyup musalla taşına koyduktan sonra bunu da yine "ölüye mi diriye mi kılıyım?" diye soran Şah'a, hocalar "'Nurettin'i diriye kıldın, bunu da ölüye kıl derler." Şah ölü niyetine kılar, hocalar kefeni açıp bakarlar, adam gerçekten ölmüş vaziyettedir. Osman Bey de çocuğu çadıra getirin, bu adamı da mezara götürün, ikisinin de namazı kılındı der, bu arada; Osman Bey "gel bakalım Derviş baba biz üç yüz elli haneyiz, birer deve versek üç yüz elli deve eder, birer altın, birer koyun versek üç yüz elli altın, koyun eder, bu hediyemizi al" demiş. Şah "ben vazifemi yaptım, ne devenizi ne paranızı ne koçunuzu alırım; hak için vazifemi yaptım, ben gidiyorum" der; "hediyemizi alırdın almazdın biz seni göndermeyiz" derler; Şah İbrahim Velî de o zaman "şöyle anlaşalım" der; "ben sizi Alevilik yoluna davet ediyorum" der. Osman Bey, "Derviş Baba sen ne dersen, biz ondayız" der. Şah küskünleri barıştırır, cem düzeni kurup musahip kardeşlik yoluna koyup, Aleviliğin yolunu erkânını öğretir. Bu arada çocuk Nurettin, "bu Şah İbrahim Velî Sultan'a inanmazsanız yüzünü açın bakın sağ yüzünde yeşil beni var. Allah'ın meleği Azrail beni aldı, göğün dördüncü katına, yedinci semaya çıkarttı, Şah İbrahim Velî geldi, Nurettin'in ruhunu bana ver dedi Azrail'e. Beni göğün dördüncü katında, yedinci semada yedi gündür bekletiyor" der. Şah "ben gidiyorum ama ben bu vatanımı/mülkümü de boş başsız bırakmam buraya bir nişanemle evlatlarımı gönderirim, onlar sizin ceminizi erkânınızı yürütür" der, Şah gider. Belli bir zaman sonra Malatya'nın Hekimhan ilçesi, Mezirme şimdiki adı Ballıkaya olan köyünde; Büyük Haliller, Veyis Ağalar Şah İbrahim Veli Sultan'ın nişanesi olan "Kara Direk"i alıp gelirler. Bahsedilen dedelerin soyunun son halkası ise şu an Dereköy'de Kara Direk'te bu yolu sürdürmekte olan Veyis Dede ve İsmail Dede'dir." [6](KK 1.)

İnternette bulunan bu anlatı ile Dereköy derlemesi esnasında kaydedilen anlatı birebir örtüşmektedir. Yalnızca, kaynak kişiden alınan varyantın sonunda bir ek bilgi bulunmaktadır. Anlatıya göre "ölünün diriltilmesi" olayının yaşandığı yer "Ak soku" denilen iki köy arasında kalan bir arazidir. Buranın bu isimle anılmasının Osman Bey'in eşinin isminin/lakabının "Soku/Sohu" olmasından dolayıdır. Şah İbrahim Velî, bu mucizeyi Osman Bey'in hanımının temiz kalbi, inancı ve duası sayesinde gerçekleştirdiğin anlatılır. "Sana kalsaydı Osman Bey bu çocuk dirilmezdi ya bu kadının yüzü suyu hürmetine Allah buna can verdi" demiş ve giderken "Ağ soku ağ" dediği için bu arazinin "ak soku" ismiyle anıldığı

[6] Kaynak: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=454854374661704&id=248024078678069 [Erişim Tarihi: 10.04.2017].

kaynak kişi tarafından bildirilmiştir. Kaynak kişi olayın yaşandığı bu yerde bir ziyaretgâh olması gerektiğini ama kimsenin bilmediğini de söylemektedir[7].

IX. yüzyıldan itibaren tasavvuf cereyanının görülmeğe başladığı, XI. yüzyıldan beri de tarikatların teşekkül ettiği bilinmektedir. Bu gelişmeye paralel olarak, bir Velînin kerametlerini anlatan kısa hikâyeler demek olan menkıbeler yavaş yavaş ortaya çıkmıştır (Açа, 2010: 116). Karşılaşmış olduğumuz bu anlatıyı ve daha önce Özerol'un makalesinde yayımlamış olduğu anlatıları Şah İbrahim Velî Menkıbeleri olarak değerlendirebiliriz. Gerek öteki İslâm ülkelerinde gerekse Anadolu'da yazılmış evliya menakıpnamelerinde mevcut motifler dikkatle gözden geçirilirse, yüzlerce ve binlerce menkıbe olmasına rağmen, kullanılan motiflerin belli bir sınırı aşmadığı, çoğu menkıbelerde aynı motiflerin tekrarlandığı gözden kaçmaz (Ocak, 1997: 83). Ortak motiflerle[8] Şah İbrahim Velî ile ilgili anlatılarda da karşılaşılmıştır. Özerol'un makalesinde yer alan Şah Velî'nin öleceği zamanı bilmesi ve öldükten sonra oğlunun cenazesini almaya gelmesi, menkıbelerde yer alan "öleceğini bilme" ve "öldükten sonra keramet gösterme" motifiyle ilişkilendirilebilir. Dereköy'de derlenen yukarıdaki anlatıda da "öldükten sonra keramet gösterme" ve "ölüyü diriltme" motiflerinin bulunduğu açıkça gözlenmektedir.

Şah İbrahim Velî ile ilgili yukarıdaki anlatmanın dışında kaynak kişi, Hacı Bektaş Velî ile bağlantılı bir anlatıyı da paylaşmıştır:

> "Büyükbabam anlatırdı. Bu Başağalardan biri Hacı Bektaş'a gitmiş, gidince, kapıcı bunu içeri almamış, ben içeri gireceğim bura benim ceddim demiş, ama yine de içeri almamış, babam derdi; **deli boran ilmininen âlim dur, benim halim o sultana malumdur, aslan gibi yatağında kâmil dur, fare gibi her goyaktan hotlama,** deyince, bu seda ta buradan Kırşehir'e ulaşmış o gidenin kulağına erişmiş, o zaman bir kenara çekiliyor. Daha sonra içerden ses geliyor, Hacı Bektaş'ın hizmetkârlarından birisi, çağırmış, gelsin konuk demiş, içeri girmiş ziyaretini yapmış."[9](KK 1)

3. "Kara Direk" Hakkındaki Bilgiler

Çorum'a yaklaşık kırk km uzaklıkta, İskilip yolu üzerindeki Dereköy'de, halk tarafından, etrafına sarılan yeşil örtü nedeniyle, Yeşil Direk olarak da bilinen "kutlu yer", bilindik türbe formunda değildir. Ancak yapı içerisinde mezar yerine yeşil örtülerle sarılmış,

---

[7] 2016 yılında yapılan derleme çalışmasında makamın bulunduğu evin sahibi olan İsmail Dede ile gerçekleştirilen görüşmede bu şekilde bilgi alınmıştı. Ancak yakın tarihlerde köye yapılan bir ziyarette İsmail Dede'nin vefat ettiği ve daha önceki derlemede bahsettiği yere bir türbe yapıldığı görülmüştür. Bahsi geçen makam, Şah İbrahim Velî'nin anlatısına dayanan Kara Direk'ten farklı bir yerdir ve köyün hemen girişinde yer almaktadır. Bu makamın tespitinin henüz birkaç yıl önce Hacıbey köyünden Benda Dede tarafından yapıldığı aktarılır. Keza bahsi geçen türbenin girişinde de Benda Dede'nin bir bilgi notu bulunmaktadır.

[8] Motiflerle ilgili detaylı bilgi için bkz. Ocak, A.Y. (1997). *Kültür Tarihi Olarak Menakıbnameler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

[9] Konumuzla bağlantısı olmamakla birlikte bu anlatıda ismi geçen Deli Boran'ın 1838-1900 yılları arasında Çorum Sarımbey köyünde doğan kişi olması muhtemeldir. Çünkü Abdullah Ercan'ın 14. yüzyıldan günümüze Çorumlu Şairler adlı kitabına aldığı Deli Boran'a ait olan şu iki dörtlük de bu hikâyeyle birleşmektedir: *Deli Boran malın müşteriye sat, Olur ise Pir'den olur inayet, Pir'den rehberinden dönene olur lânet, Gelmiş Hacı Bektaş'a kul olmak ister. // Hüseyin Gazi'nin doğrudur yolu, Günahkâr Deli Boran kapıyın kulu, Âlemin umudu Pir Bektaş Veli, Bağışla günahım Mürvet yâ Ali* (Ercan, 1991: 187, 188).

duvara dayalı şekilde duran bir ağaç/direk bulunmaktadır[10]. Türbenin bulunduğu yer bilinen/müstakil türbe formundan farklı olarak ev içerisinde bulunan bir odadır.

Şah Velî'nin, "Bunları gören beni görsün." diyerek bıraktığı üç emanet vardır. Bunlar dergâhı, pabucu ve hırkasıdır (Özerol, 2004: 15). Özerol'un makalesinde Şah İbrahim Velî Emaneti olarak bahsedilen "Kara Direk", bulunduğu tekkeye de ismini vermiştir. Halk arasında Şah İbrahim, Şah Safi ya da Şah Velî'nin elinde asa olarak getirdiğine inanılan, iki metre uzunluğunda, normal bir direk kalınlığında olan siyah renkli direğe "Kara Direk" denilir (2004: 15). Çorum Dereköy'de yer alan "Kara Direk" de tarif edildiği gibi ve ekteki fotoğraflarda da görüleceği üzere bahsedilen "Kara Direk" ile aynı forma sahiptir. Kaynak kişi de aslının "Kara Direk" olduğunu dile getirmiştir (KK 1).

Dedekargınoğlu, bu konuya şöyle bir açıklama getirir: "Ocağın kurucusu Şeyh İbrahim'in bıraktığı pabuç (Alaca-Kargın) ve kara direk (Çorum Dereköy) ile ilgili bir kült oluşmuş her ikisi de sadece kendi talip toplulukları değil bu bölgedeki Alevilerin ziyaret ettiği, adaklar adadığı ve kurban getirdiği bir ziyaret yeri olmuştur. Çorum bölgesindeki ocak dedeleri Dereköy, Ferhatlı, Hacıbey ve Kargın köylerinde bulunmaktadır" (2016: 40).

Diğer yandan Hamza Aksüt, "Şeyh İbrahim Ocağının Talibi Olan Oymak ve Obaların Tarihi" başlıklı yazısında Şah İbrahim Velî'nin, "XIV. yüzyılda Çorum ve Yozgat üzerinden Mezirme'ye geldiğini, Çorum'da bir ölüyü dirilttiğini ve Çorum ve Yozgat'ta talip edinerek beraberinde getirdiği Karadirek'i, Mezirme'ye diktiğini belirtir. Şah İbrahim Velî daha sonra Erdebil'in bağlantısı olan Karadirek tekkesini kurmuştur" (2004: 151).

Ancak çelişkili olan durum, Özerol'un (2012) 1. Şah İbrahim Veli Sempozyumunda sunduğu bildirisinde aktardığı, "Kara Direk"in 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasına yönelik çıkan kanun sonrası parçalanarak yakılmış olmasıdır: "Kara Direk Dergâhı, Cumhuriyet dönemine kadar Erdebil Tekkesi'nin bir kolu gibi işlevini sürdürmüş, tekkeler ve türbeler kapatıldığında yıktırılmış, simge olan Kara Direk parçalanarak yaktırılmıştır"

Bu hususla ilgili olarak yine Özerol'un internette yer alan başka bir makalesinde aktardığı şu bilgi de dikkat çekicidir:

> "1327 doğumlu babaannemin söylediklerini aktarmak istiyorum: Topal Fındığın kapının önünde Kara Direği yardılar ve yaktılar. Hep ağlaştık, sızlaştık… Ertesi yıl da Sami'nin külü göğe savruldu. O sırada köyde öğretmen olan Bekir Sami Oktay'ın yakma işlemi yapılırken başında durduğu, devlet tarafından görevlendirildiği öne sürülür."[11]

Bu durumda akıllara gelen soru Çorum Dereköy'deki "Kara Direk" Şah İbrahim Velî emaneti/asası mıdır? Bu konuda kaynak kişi yukarıdaki anlatı ile bağlantılı olarak şu bilgileri vermiştir:

---

[10] Ekte eski ve güncel fotoğrafı bulunmaktadır. Yapılan son inceleme gezisinde ilk derlemede çalışmaya kaynak kişi olarak katılan Şah İbrahim Veli soyundan olan İsmail Doğan'ın vefat ettiği, Kara Direk makamının bulunduğu yapının çöktüğü ve yıkıldığı öğrenilmiştir. Yıkılan yapının eski formunu andıran daha geniş iç ve dış mekânın çok fazla kişinin emeği ve katkısı ile yeniden yapıldığı İsmail Doğan'ın kızı Melahat Doğan tarafından aktarılmıştır. (KK 2)

[11] Detaylı Bilgi İçin Bkz. https://mezirmeballikayakoyu.blogspot.com/p/ballikaya-mezirme-koyu-ve-karadirek.html [Erişim Tarihi: 13.07.2017]

> "Şah İbrahim Velî, "ben gidiyorum ama ben bu vatanı başsız bırakmam buraya bir nişanemle evlatlarımı gönderirim, onlar sizin ceminizi erkânınızı yürütür" der ve Şah gider. İşte bu hadiseden nice yıl sonra Şah Velî evlatlarından, benim de soyumdan olan bir "Velî", yanında bu direkle birlikte buraya gelmiş ve burada yaşamıştır. Ne zaman geldiği, nasıl geldiği ile ilgili bir bilgi yoktur. Direk Mezirme'deki bir ağacın parçasıdır. Bu köyde iki tane vardır. Devenin sırtına yüklerken iki parçaya bölünmüştür. Bir tanesi burada diğeri de yine bu köydedir. Direğin aslı karadır ancak ziyarete gelenlerin getirdiği yeşil örtülerle sarıldığı için halk arasında "Yeşil Direk" olarak da bilinmektedir." (KK 1)

Neticede, anlaşıldığı kadarıyla, Şah Velî evlatlarından biri onun nişanı olan direkle birlikte köye gelmiştir ve "Kara Direk" halen inanç merkezi işlevini sürdürmektedir. Şah Velî evlatlarından olan bu zatın kim olduğu bilinmemekle beraber, bir diğer emaneti olarak da "yüzüğü" günümüze kadar gelmiştir. Yüzük, yine Şah İbrahim Velî'nin soyundan olan ve dedelik yapan İsmail Doğan'dan çocuklarına kalmıştır. Ayrıca kaynak kişi "ölüyü diriltme" hadisesiyle bağlantılı olarak Şah İbrahim Velî'nin "buraya ölü giren diri çıksın" dediğini de belirtmiştir. Bu durumda, soruya tam bir cevap olmamakla birlikte, Malatya Mezirme'deki "Kara Direk", Özerol'un aktarımına göre, yöre halkının gözü önünde kırılıp, parçalandığına göre Çorum Dereköy' deki "Kara Direk" yine Şah İbrahim Velî soyunun emaneti olmakla birlikte *başka bir nişan* olduğu yorumu çıkmaktadır. Dereköy'deki ziyaretgâhın varlığı ise Şah İbrahim Velî'nin gösterdiği mucize ile ilettiği haberin gerçekleştiğinin de göstergesidir.

4. Kara Direk Türbesi Çevresinde Gelişen Anlatı, İnanç ve Uygulamalar

İnsanın sağlıklı halini devam ettirebilme veya varsa hastalıklarına şifa arama isteği gelenekselden moderne birçok yöntemle gerçekleştirilebilir. Modern tıbbın imkânları ve çarelerinin çözüm bulamadığı kimi durumlarda "İnsanlar da mutlaka her dedin mümkün ve gayrı mümkün çarelerini aramakta ve tesellilerine muhtaç kalmaktadır" (Ünver, 1938: 3). Bu noktada halkın yüzlerce yıllık deneyim süzgecinden geçerek, inanç unsurlarıyla harmanlanan halk hekimliği ve uygulamaları sürece dâhil olmaktadır. Kocakarı ilaçları, Geleneksel tıp, halk tıbbı ya da halk hekimliği gibi isimlerle de anılan geleneksel sağaltma pratikleri, "Kaçınılmaz bir biçimde bağlı bulunduğu kültürün bir parçasıdır. İnanç sistemleri, özellikle geleneksel toplumların hayat görüşlerinde önemli rol oynamaktadır ve bu pratikler nesilden nesile aktarılır" (Kaplan, 2008: 55). Neticede halk hekimliği, "İnsanoğlunun doğa ile arasındaki bağı güçlü kılmak, çözümlenemeyen olaylar karşısında bir çare üretmek için fiziksel ve manevi olarak kişilere uygulanan geleneksel tedavi yöntemleri" (Çalışkan ve Çanlı, 2019: 52) olarak da tanımlanabilir.

Tıp, büyü ve din, insanların kendilerini çevreleyen dünya karşısındaki davranışlarını belirleyen geniş bir sosyal süreçler kümesini ifade eden soyut kavramlardır. Modern toplumlarda yaşayan insanlar, bu üç süreci aşağı yukarı kesin çizgilerle birbirinden ayırabilirler. Ancak ilkel ve geleneksel toplumlarda bu üç süreç birbiriyle yakından ilişkili ve iç içe geçmiş bir durumda olduğu için tıp ya da sağlıkla ilgili davranışlar genellikle dinsel ve büyüsel inanç ve uygulamalardan etkilenmektedir (Rivers, 2004: 9-21'den aktaran Türk, 2012: 92). Hastalıktan kurtulmak için dinsel ve büyüsel inanç ve uygulamaların en yoğun olarak görüldüğü mekânlar ise adak yerleri, özellikle de türbelerdir (Türk, 2012: 92).

Bu mekânlardan biri de Çorum Dereköy' içindeki Kara Direk'tir. Aslında yukarıda da belirtildiği gibi bu "kutlu yer" türbe formunda değildir. Ziyaret edilen makam, yaklaşık iki metre uzunluğunda bir ağaçtır. Konuyla ilgili detaylar daha önce belirtildiği için burada makamda gerçekleştirilen sağaltma yöntemleri üzerinde durulacaktır.

Müslüman Türk topluluklarında ve daha da genel olarak Türk dünyasında çeşitli unsurları ve yönleri ile türbe, adak ve ziyaret dindarlığı toplum kültürü ve "yaşanan din"in çok önemli bir veçhesini oluşturmakta; Velî, eren, evliya, ermiş, abit, zahit, âlim, sofu, seyit, gazi, mübarek, pir, dede, baba, abdal, şehit gibi adlarla anılan kimselerin yattıkları yerler olarak bilinen yatır, türbe, kümbet, tekke, ziyaret, düşek[12] dede mezarı gibi adlarla anılan kutsal mekânlar, sahip oldukları manevî güç ve meziyetler sayesinde çok önemli birer çekim merkezi olarak kalmaya ve türlü dilek ve amaçlar ve belli usullerle ziyaretlere konu olmaya devam etmektedirler (Günay, 2003: 6).

Aynı zamanda kaynak kişi olan türbedar, Şah Velî İbrahim soyundan gelme onun emanetini saklayan ve koruyan kişidir. Kaynak kişinin anlatımına göre; Kara Direk'e, özellikle felçliler, yüz felci geçirenler, rüyasında görenler, ağrısı, sancısı olan, birçok insan gelmektedir.

Türbede nasıl bir sağaltım gerçekleştiğine yönelik ise; inanç ve itikat sahiplerinin ilk önce giriş kapısının eşiğine daha sonra aşhaneden geçerek iç odanın eşiğine niyaz ettiği dile getirilmektedir. İç odada bulunan direğe yüz sürüp dua edilir. Kimi ziyaretçiler, içinden bir dilekte bulunarak (evlenmek isteyen gençlerin kısmet açmak, çocuğu olmayan kadınların çocuk dilemek, yeni evlenen gençlerin evliliklerinin huzur içinde geçmesini istemek, iş bulmak vb.) direği kucaklar ve kaldırır. Eğer dileği gerçekleşecekse direği kaldırabileceği, gerçekleşmeyecekse direk olduğundan daha fazla ağırlaşarak kaldırmaya imkân bulunmayacağı söylenmektedir. Burada itikat vurgusu yapılmaktadır. Çorum ve çevresinde benzer rahatsızlıklar için ziyaret edilen başka makamların varlığı da bilinmektedir. Şifa bulmak isteyen kişi "eğer yönünü bu makama çevirdiyse gönlünü ikiletmemesi" gerektiği kaynak kişi tarafından bildirilmiştir. Yani şifa aramak isteyen kişinin "gönlündeki dileğini saf tutmak" ile aslında şifa bulacağı inancı hâkimdir.

Şifa bulmak niyetiyle ziyarette bulunanlar gönüllerindeki dilekleri için, hastalıklarının geçmesi için dua ederler, kurban adarlar. Dileklerinin gerçekleşmesi/hastalıklarının geçmesi durumunda, kurban getirilerek kesilir, türbenin aş evinde hazırlanarak birlik ve beraberlik içerisinde yenilir. Türbe içerisinde ziyarete gelenler tarafından getirilen oldukça fazla yeşil örtü bulunmaktadır. Gelenler bir tür şans ve koruma gücüne inandıkları bu yeşilden bir parça alarak üzerlerinde veya araçlarında taşımaktadırlar.

Ayrıca tahtadan yapılmış topuz biçimde bir nesneyi de ağrı çektikleri ya da şifa bulmak istedikleri yerlerine, dua ederek sürer ve iyileşeceklerine inanırlar. Bu işlem gerçekleştirilirken türbedar kimi zaman ziyaretçilere eşlik ederek bu işlem sırasında "yedi günlük ölüyü dirilten Şah İbrahim Velî yüzü suyu hürmetine" diyerek uygulamaya katılmaktadır.

[12] Yatır olduğuna inanılan kimselerin yattığı yer ve taş yığınlarından meydana gelen 1-2 metre çapında, 50-60 cm. yüksekliğindeki mezar (Dedekargınoğlu, 2016: 33).

Şah İbrahim Velî evlatlarından olup sonradan köye direkle birlikte gelen zatın yüzüğü de sağaltma işlemleri esnasında kullanılmaktadır.[13] Bu uygulamada, türbe yeşiliyle bağlanmış olan yüzük suyun içine konulur, dua edilir ve sonrasında şifa arayan kişi tarafından bu tastan su içilir. Ayrıca yine hastanın vücudunun iyileşmesini istediği yerlere de bu yüzük dua ile birlikte sürülerek parpılama[14] yapılmaktadır.

Yine türbe içerisindeki bulunan tesbihlerle dileklerin gerçekleşmesine yönelik "tespih çiftleme" yapılmaktadır. Tespih çiftleme, yerden belirli bir mesafeden yere atılan tesbihin bir noktasından tutularak imameye kadar olan kısmın sayılmasıyla yapılmaktadır. Eğer imameye kadar ki sayı çift ise dileğin gerçekleşeceği, tek ise gerçekleşmeyeceğine dair bir inanç bulunmaktadır.

Ayrıca, Şah İbrahim Velî soyundan olan türbedar ve eşi, ziyarete gelen konukları/hastaları aynı avlu içerisinde olan evlerinde ağırlamakta ve türbeyle ilgili bilgileri aktarmaktadırlar. "şifa niyetine" ziyarete gelenlere, ziyaret sonrası ince/yufka ekmek vermektedirler.

Diğer taraftan türbede yapılan uygulamaların ağaç kültü ile bağlantısı olduğu dile getirilebilir. Hiç şüphesiz yeryüzünde en yaygın kültlerden biri olan ağaç kültü, dinler tarihinin tespitine göre insanlık geçmişinin en eski dönemlerinden bu yana kendini göstermektedir. Ağaç, çoğu defa hayatın ve ebediliğin timsali olarak da benimsenmiştir. Her ağacın veya aynı ağacın her yerde her zaman kült konusu olmadığını, hattâ en çok meyvesiz ve ulu ağaçların ve bu arada çam, kayın, çınar, kavak ve benzeri belli tiplerin takdis olunduğu bilinmektedir (Ocak, 2013: 129). Bu bağlamda da Kara Direk makamının ağaç kültüyle ilgisi, yüzyıllar öncesinden gelen bir emanet olarak hayatın ve bir tür ebediliğin simgesi olması yönüyle kurulabilir. Çünkü kişinin ailesi ile ilgili verdiği bilgilerde emanetin bir miras gibi korunduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Türbe, adak ve ziyaret kültürü çerçevesinde değerlendirebileceğimiz bu çalışma, araştırma sürecinde, saha olarak seçilen Dereköy'e, kısa aralıklarla iki defa gidilerek kaynak kişi ile görüşülmüş, ses, görüntü kaydı alınmış ve internet ortamında konu ile ilgili yapılan araştırmalarla oluşturulmuştur. Bu bakımdan çalışma hem alan/saha araştırmasına hem de yüz yüze görüşme yapılmaması yönüyle internet folkloru şeklinde adlandırılan netlore bağlamında ele alınmıştır. Çalışmaya konu olan kutlu yer etrafında oluşan inanışlar ve uygulamalar Anadolu'nun hemen her yerinde sıklıkla görülen türbe ziyaretleri ile benzerlik göstermekle birlikte benzerlerinden ayrılan yönü, türbenin bir Velî'nin mezarının ziyaret yeri haline getirilmesi değil, emanetinin ziyaret maksadıyla türbeleştirilmesidir. Bir evliya makamı olmadığı halde ziyaret yeri haline getirilen kayalar, ağaçlar, pınarlar, ılıcalar vb. yerler bilinmektedir. Ancak bu ziyaret yerinin bu tür mekânlardan da farklı olduğu anlatılmıştır. Ama burada ağaç kültünün bir devamlılığı olduğu düşüncesini de belirtmekte

[13] Yüzüğün fotoğrafı ektedir.

[14] Parpılamak "ocak/ocaklı" adı verilen halk hekimlerince, "türbede bulunan birtakım nesnelerle okuyup üfleyerek, kurşun dökerek, yarayı dağlayarak iyileştirmeye çalışmak" anlamında kullanılır. Bu sağaltma yöntemine Anadolu'nun birçok yerinde rastlamak mümkündür. Bu konuda benzer bir uygulamanın yapıldığı Çalışkan ve Çanlı'nın "Manisa- Selendi İlçesinde Sağaltma Ocakları" başlıklı makalesinde de belirtilmiştir (2019: 67).

fayda var. Çorum ili çevresinde ağaçlarla ilgili anlatıların bilgilerine metin içinde yer verilmişti. Bu anlatıların ortaya çıkmasında hem İslamiyet'ten önceki Türk kültürünün hem de İslam medeniyeti dairesine girilmesinden sonraki kültürel birikimin harmanlanarak günümüze ulaşması durumu söz konusudur. Ayrıca doğrudan Kara Direk makamı ile bağlantılı olmamakla birlikte onun ağaç kültü ile olan bağlantısı üzerinden doğal çevrenin korunmasında da anlatıların önemli bir fonksiyonu bulunduğu söylenebilir. Ağaç evliyalar, evliya ağaçları olarak adlandırılabilecek bu mekânların etrafında oluşturulan sözlü anlatılar diğer bir yönden tabiatın korunmasında da işlevlere sahiptir.

Netice itibariyle, günümüz modernlik süreçlerinde kültürel olumsuzlamaların olduğu bilinmektedir. Kültürel hafızanın oluştuğu bu tür ritüel mekanları gün geçtikçe değersizleşmekte ve kaybolmaktadır. Mekânını kaybeden ritüeller de zaman içerisinde yok olmaktadır. Oysaki halk dindarlığı bağlamında kutsal kabul edilen, çeşitli ihtiyaçların gerçekleşmesi için ziyaret edilen, dilekler tutulan ziyaret yerlerinden biri olan Kara Direk, bireyin gereksinimleri ve bir tür psikoterapi olarak inanç ve itikat ile "şifa" olmaya devam etmesi kültürün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması bağlamında değerlidir.

KAYNAKÇA

AÇA, Mehmet (2011). "Kaynaklar", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ed. Öcal Oğuz, İstanbul: Grafiker Yayınları, ss. 93-128.

AKKAYA, Ali (2011). *Köylerimiz, Geçmişten Günümüze Köy ve Soy Hikâyeleri,* Ankara: Birlik Matbaası.

AKSÜT, Hamza (2004). "Şeyh İbrahim Ocağı'nın Talibi Olan Oymak ve Obaların Tarihi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, IX/30, ss. 139-162.

ARTUN, Erman (2021). *Türk Halkbilimi,* Adana: Karahan Yayınevi.

AYTAŞ, Gıyasettin (2011). *Belgeler Işığında Şah İbrahim Velî Ocağı*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları.

BAKİ, Z. Safiye (2014). *İnternet Folkloru/Netlore Bağlamında Sözlü Kültürün Dönüşümüne Netnografik Yaklaşımlar: Katılımcı Sözlük Örnekleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BEYDİLLİ, Celal (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük,* Ankara: Yurt Kitap Yayın.

ÇALIŞKAN, Şerife S. Erol ve Çanlı Erol (2019). "Manisa-Selendi İlçesinde Sağaltma Ocakları", *Motif Akademi Dergisi,* 12/25, ss. 50-70.

DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin (2016). "Çorum ve Çevresinde Dede Kargın Mürşid Ocağı ve Talip Toplulukları", *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu Kitabı,* ss. 31-45.

EKİCİ, Metin (2007). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

ERCAN, Abdullah (1991). *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, Çorum: Hitit Festival Komitesi.

ERKOÇ, Ethem (2015). *Çorum'da Sahabe ve Evliya Makamları,* Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.

GÖKTEPE, Cihat (2009). "Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne İdari ve Siyasi Miras", *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü Atatürk Dönemi 1920-1938,* 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

GÜNAY, Enver (2003). "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,15, ss. 5-36.

Hacı Bektaş-ı Veli (2007). *Velâyetname-i Hacı Bektaş-ı Veli*, hzl: Hamidiye Duran, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

KAPLAN, Melike (2008). *Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KAYA, Doğan (2010). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,* Ankara: Akçağ Yayınları.

OCAK, A. Yaşar (1997). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

OCAK, A. Yaşar (2012). *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri,* İstanbul: İletişim Yayınları**.**

ÖZDEMİR, Nebi (2012). *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi Seçki,* Ankara: Hacettepe Yayıncılık.

ÖZEROL, Süleyman (2004). "Şah İbrahim Velî ile İlgili Anlatımlar: Ballıkaya Köyünden Derlemeler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 30, ss. 119-138.

ÖZEROL, Süleyman (2012). "Ballıkaya (Mezirme) Köyü ve Karadirek Dergâhı Hakkında Genel Bilgiler", *1. Uluslararası Şah İbrahim Veli Sempozyumu 30 Eylül 2011,* https://mezirmeballikayakoyu.blogspot.com/p/ballikaya-mezirme-koyu-ve-karadirek.html] (Erişim Tarihi: 10.04.2017)

TOZLU, Sümeyra (2017). *Çorum İli Halk İnançları ve Halk Hekimliği*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Artvin: Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TÜRK, Hüseyin (2012). "Hatay Türbe İnancının Sağlık Antropolojisi Açısından İncelenmesi", *Milli Folklor*, 24/94, ss. 91-104.

ÜNVER, Süheyl (1938). *Tıbbi Folklor ve İyi Telkinler, İstanbul:* İstanbul Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı.

YALÇIN, Alemdar ve Yılmaz HACI (2004). "Şah İbrahim Ocağı Üzerine Yeni Bilgiler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 30, ss. 11-62.

KAYNAK KİŞİ DİZİNİ

KK-1: İsmail Doğan, Şah İbrahim Veli Ocağına bağlı Alevi Dedesi, Şah İbrahim soyundan olduğu için Kara Direk onun emanetindedir. Çorum Dereköy'de yaşıyor. (Derleme tarihinde hayatta olan İsmail Dede 1 Mayıs 2018'de vefat etmiştir). Derleme Tarihi: İsmail Doğan hayattayken iki defa (26 Ekim 2017), (1 Kasım 2017) tarihlerinde ziyaret edilmiştir. Derleme Mekânı: Kara Direk'in bulunduğu evin bahçesi.

KK-2: Melahat Doğan, İsmail Doğan'ın kızı, Antalya'da yaşıyor, 45 yaşında. Derleme Tarihi: 09.09.2022, Derleme Mekânı: Kara Direk'in bulunduğu yerin aşhanesi.

EKLER:

Fotoğraf 1: "Kara Direk"

Fotoğraf 2: "Aşhane ve iç odada Kara Direk" ve " Şifa Kaynağı Olarak Yüzük"

Fotoğraf 3: "Köyün Girişindeki Levha" ve "Makamın Girişindeki Levha"

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Birinci yazar %100.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için maddi ya da fikri olarak destek alınan herhangi bir kurum, kuruluş ya da kişi yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için Etik Kurul Belgesi gerekmemektedir.